

A magyar-jugoszláv határ kialakulása

A Zágrábi Nemzeti Tanács október 29-i határozata kimondta ugyan a Monarchiától való elszakadást, de, mint említettük, nem deklarálta a szerb királysághoz való csatlakozást. A leválást a magyar kormány azonnal elismerte, s Balla Aladár személyében követet nevezett ki Zágrádba. A Nemzeti Tanács (Narodno Vijeće) azonban az egykori Monarchia délszláv területein nem tudta megszerezni a legfőbb hatalmat, s arra is képtelen volt, hogy a Monarchia felbomlott katonai alakulataiból új hadsereget szervezzen, pedig már november 2-án elrendelte az általános mozgósítást. S hiába adta át Bécs az adriai flottát Horvátországnak, a Nemzeti Tanács nem tudta megfékezni az olasz kormány mind nagyobb területi igényeit és az olasz hadsereg előrenyomulását Szlovéniában, Isztriában és a dalmát tengerparton. Zágráb elegendő katonai és rendfenntartó erő hiányában a „nyugalmat” veszélyeztető tömegmozgalmak ellen sem tudott hatékonyan fellépni. Az egykori Monarchia területén kikiáltott délszláv állam helyzetét tovább nehezítette, hogy a szerb, illetve az olasz kormány aggályai miatt az új ország elismerését a szövetséges antant hatalmak megtagadták. Zágrábbal Magyarországon kívül csak Ausztria és Csehszlovákia vette fel a diplomáciai kapcsolatot. Nem volt véletlen, hogy ezekben a napokban az Ante Trumbić vezette horvát emigráció politikusai az antant fővárosokban igyekeztek támogatást szerezni a horvát autonómiát biztosító délszláv egység föderatív megoldásához. Zágráb az anarchia megfékezésére és az olasz törekvések megakadályozására behívta az egyébként hívás nélkül is Horvátország földjére bevonuló szerb csapatokat. Nem szorgalmazta a többségében horvát lakosságú Muraköz elfoglalását sem, sőt az ottani parasztfelkelés leverését a magyar hatóságokra bízta. „A kedvezőtlen kül- és belpolitikai helyzet, a forradalomtól és az olaszoktól való félelem a szerbhorvát irányzatot erősítette. A burzsoázia a Szerbiához való csatlakozástól egyrészt a rend helyreállítását remélte, másrészt azt, hogy ennek eredményeként a háborút – bár abban négy éven keresztül a központi hatalmak oldalán harcolt – nem legyőzöttként, hanem győztesként fejezheti be. De nyomós érv volt az egyesülés mellett a szerb hadsereg jelenléte is, továbbá annak lehetősége, hogy az egyesülést a szerb lakosság és az olaszoktól leginkább fenyegetett területek további huzavona esetén a Nemzeti Tanács megkerülésével, önhatalmúlag fogják kimondani.”¹

Ilyen körülmények között ültek össze Genfben november 6-án a zágrábi Nemzeti Tanács, az emigráns délszlávok Jugoszláv Bizottságának és a szerb kormánynak a

¹Siklós András i. m. 242. l.

képviselői a viták megoldására és az egyesülés előkészítésére. Az erőviszonyok előrevetítették azt a tényt, hogy a Pašić vezette szerb kormány álláspontja szerb vezetésű királyságot akar létrehozni, amely gyakorlatilag kizárja a nemzetiségi autonómia megteremtését. A háromnapos tárgyalás után aláírt jegyzőkönyv kompromisszumos megoldást tartalmazott. Eszerint „A Szerb Királyság és a Zágrábi Nemzeti Tanács közös minisztériumot hoznak létre azzal a feladattal, hogy megszervezze az egységes SHS államot, amelynek alkotmányát az Alkotmányozó Nemzetgyűlés készíti majd elő.”² Ez azt jelentette, hogy mind a Monarchia délszlávok lakta területén Zágráb központtal létrejött új államban, mind Szerbiában megmaradt az államigazgatási rendszer, csupán a külügyek és a hadügyek irányítására hoztak létre paritásos alapon közös minisztériumot. A tárgyalásokról kiadott november 9-i deklaráció azonban sohasem lépett életbe. Elsőként Pašić nyilvánította érvénytelennek, mondván, Szerbiában nagy ellenhatást váltott ki, s a régens és a kormány is elvetette.

Közben november 3-án Padovában Weber tábornok az Osztrák-Magyar Monarchia nevében aláírja a november 4-én életbe lépő fegyverszüneti egyezményt Adamo Diaz tábornok, az olasz hadsereg vezérkari főnöke, az antanthatalmak képviselője előtt. Az egyezmény elrendeli a Monarchia hadseregének visszavonását az 1914-es határokra, amivel lezárja az 1914. július 28-i hadüzenettel megindított világháborút. Nem volt véletlen, hogy már a következő napon Mišić vajda, szerb vezérkari főnök hadiparancsban adta ki 1. és 2. hadseregének, hogy szállják meg a Szerémséget, Szlavóniát, Horvátországot, Bosznia-Hercegovinát és Dalmáciát, valamint Dél-Magyarországon a Bánátot, keleten Temesvár-Versec-Fehértemplom, északon a Maros vonaláig, továbbá Bácskát, azaz a Bajától és Szabadkától délre eső területeket. Két nap múlva, 7-én a szerb hadsereg bevonul a Szerémségbe. Ezen a napon Magyarország nevében külön fegyverszüneti tárgyalást folytat Belgrádban Károlyi Mihály miniszterelnök vezetésével a Nemzeti Tanács, a Budapesti Munkástanács és a Katonatanács tagjaiból alakult küldöttség Louis-Félix Franchet d'Esperey francia tábornokkal, az antanthatalmak keleti frontjának főparancsnokával. A tábornok 18 pontból álló fegyverszüneti szerződést nyújt át, amelyben többek között a következőket követeli a magyar kormánytól: ürítse ki az erdélyi Nagyszamos felső folyásától Marosvásárhelyig, majd a Maros mentén a Tiszáig, innen a Szabadka-Baja-Pécs vonalon a Dráváig húzott demarkációs vonaltól délre és keletre eső területeket, szerelje le a hadsereget és a területén engedje át az antanthatalmak csapatait. A küldöttség a fegyverszüneti pontokat elfogadhatatlannak nyilvánítja, és nem írja alá. A tárgyalásokon a magyar küldöttség egyébként hangsúlyozta, hogy az ország ragaszkodik a béke megkötéséig „mai határaihoz”, vagyis az ország területe Horvát-Szlavónország nélkül értendő. A francia tábornok megígérte, hogy „a magyarországi stratégiai pontokat egyedül a francia hadsereg szállja meg, s hogy ugyanez a francia hadsereg könnyíti az ország szénellátási problémáin.”³ Károlyi úgy érezte, meg-

²Jugoszlávia 1918–1941. i. m. 63. l.

³Ormos Mária: Padovától Trianonig 1918–1920. Bp. 1983. Kossuth K. 72. l.

szerezte a legfontosabb biztosítékokat ahhoz a status quohoz, amelyet a konvenció tartalmaz. A padovai fegyverszünettel összhangban az említett demarkációs vonalon belül megmaradt az ország területe, a megszállt vidékeken is biztosítottak látszott a magyar közigazgatás. Egy francia övezet került volna az ország köré, amely így megakadályozhatta volna – a magyar remények szerint – a szomszéd országok csapatainak benyomulását. „Megjegyzendő ezzel kapcsolatban, hogy a franciák ilyen szisztematikus megszállásra sohasem gondoltak, inkább csak néhány nagyobb ellenőrző pont megszállását tervezték, s ez is gyorsan leszűkülte előbb Budapestre és Pozsonyra, azután egyedül a fővárosra.”⁴ Hogy ezek a magyar remények mennyire nem váltak be, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a francia csapatok hallgatólag szabad kezet adtak szerb (és a többi, román, csehszlovák) szövetségeseiknek. Két nappal a belgrádi tárgyalások után, november 9-én a szerb hadsereg elfoglalja Újvidéket. A következő napokban – november 7. és 10. között – a Romániában történt események a magyar kormányt is gyors cselekvésre ösztönözték. Az Egyesült Államok nyilatkozatban ismerte el Románia szövetséges jogait és igényeit, hatására Ferdinánd király lemondatta a román kormányt, a balkáni francia parancsnokság „fegyverbe szólította Romániát”, amely ultimátumot intézett a Romániát megszálló német hadsereg főparancsnokához, Mackensen tábornagyhoz, felszólítva őt a megadásra. A francia csapatok november 11-én átkeltek a Dunán. Magyarországnak „ilyen körülmények között egy percig sem lehetett tovább gondolkodni azon, vajon alá kell-e írni a felkínált konvenciót, a stratégiai pontok egyidejű francia megszállásának ígérete mellett. A román lépések feltehetően nagyobb szerepet játszottak Budapesten, mint Clemanceau állítólagos távirata, amelyben leszögezte volna, hogy a konvenció kizárólag katonai kérdéseket érinthet. November 13-án a francia keleti hadsereg nevében Henrys tábornok, Szerbia képviselőjében Mišić vajda és Magyarország részéről Linder Béla tárca nélküli miniszter aláírta a padovai fegyverszüneti szerződést Magyarországra alkalmazó belgrádi katonai konvenciót”.⁵

Magyarország francia csapatok általi megszállási terve azonban kudarcba fulladt, illetve elsodorták az újabb fejlemények. Nevezetesen: az antant-szövetségessé tett szerb és román csapatok egyre inkább önállósították magukat, vagyis mind nagyobb darabokat igyekeztek leszakítani a vesztes Magyarország testéből. Mire a belgrádi konvenciót Magyarország 13-án aláírta, a szerb csapatok az elfoglalt Újvidékkel a hátuk mögött, a Bánátban elérték a Pancsova-Versec, illetve a Pancsova-Antalfalva vonalat. Visszatérve a délszláv egyesítést előkészítő november 9-i genfi tárgyalásokra, az ott elfogadott deklarációt a zágrábi Nemzeti Tanács is dezavualta. A Nemzeti Tanács központi válasszmánya azonban november 24-én elfogadta Dalmácia és Bosznia-Hercegovina képviselőinek indítványát és kimondta a Szerbiával való azonnali egyesülést. Egyedül Radić, a Horvát Parasztpárt elnöke szavazott a határozat ellen, ugyanis a horvátok nagyobb önállóságáért és a köztársasági államformáért küzdött. Másnap gyűlésén a

⁴U. o. 73. l.

⁵U. o. 74. l.

parasztpárt a választmány döntését érvénytelennek nyilvánította. Az újjászervezett Jogpárt, a klerikálisok egy része, az Obzor című lap értelmiségi köre és néhány demokrata is hasonló nézeteket vallott. A Nemzeti Tanács szerbbarát többsége nézeteiért keményen támadta az ellenzékét, mondván, a régi Habsburg-uralmat akarják visszaállítani, másrészt Szerbia elleni fellépésükkel az olasz területszerző törekvéseket segítik elő a délszlávok kárára. Egy november végén leleplezett összeesküvést felhasználva, a magyar kormányt is beavatkozással vádolták meg, amely ellen az hivatalosan tiltakozott.

A Károlyi-kormány tudomásul vette a Drávától délre zajló eseményeket, mint korábban is kinyilvánította, természetesnek vette Horvát-Szlavónország elszakadását, de az ország integrális részét képező Vajdaság – ahogyan akkor értették: a Bácska, a Bánát és Baranya vármegye déli része – elszakítását igyekezett megakadályozni. Ez a törekvése egyre inkább kilátástalannak tűnt, mert alig két hét alatt, november 7. és 19. között, a szerb hadsereg megszállta a területet. Addig a helyi tömegmozgalmak felszámolásában a magyar, szerb és német nemzeti tanácsok együttműködtek, s biztosították a közrendet. A szerb hadsereg a bevonulás után azonnal megkezdte a magyar közigazgatás leváltását, ami feszültséget keltett a térségben. A szerb hadsereg támogatásával a helyi szerb vezetőréteg foglalta el a vezető posztokat, s nyomban a helyi hatalom egyedüli örököséként lépett fel. Hiába tiltakozott a Károlyi-kormány november 21-én Franchet d'Espérey tábornoknál, hangsúlyozván, hogy a magyar közigazgatás leváltása és a közlekedés megszakítása ellentétben áll a november 13-án Belgrádban megkötött fegyverszüneti egyezményvel, a déli antantcsapatok főparancsnokságára, Szalonikibe küldött táviratra még választ sem kapott.

Egy nappal a Zágrábi Nemzeti Tanács választmányának ülése után, amely kimondta a Szerbiával való azonnali egyesülést, november 25-én Újvidéken összeült a Vajdaság Nagy Nemzetgyűlésének 757 képviselője. A határozatban többek között kimondták: „Felkérjük a testvéri Szerbia kormányát, hogy a békekongresszuson képviselje érdekeinket. Csatlakozunk a Szerb Királysághoz, amely eddigi tevékenységével és fejlődésével nem csak számunkra, de valamennyi szláv és velünk élő nem szláv nép számára is garantálja a szabadságot, az egyenlőséget és a minden irányú haladást. Ez a követelés egyúttal támogatni kívánja a délszlávok törekvését, hiszen őszinte vágyunk, hogy a Zágrábi Nemzeti Tanáccsal egyesült szerb kormány mindent megtegyen azért, hogy Péter király és uralkodóháza vezetésével létrejöhessen a szerbek, horvátok és szlovének egységes állama... A Nemzetgyűlés követeli, hogy a továbbra is határainkon kívül, más államokban maradó szerbek, bunyevácok és sokácok számára biztosítsák a kisebbségvédelem jogát, nemzeti fennmaradásukat és fejlődésüket, s azt a jogot, hogy szerb államban élő szerbjeik szabadon nyújthassanak kulturális és gazdasági segítséget nekik, s ebben a tekintetben szigorúan be kell tartani a kölcsönösség elvét. Ez különösen érvényes a Budai Egyházmegyében (Budapest környéke) élő szerbekre.”⁶ A vajdasági nemzetgyűlés, vagyis a skupština határozatával legalizálta és egyben legitimálta a szerb

⁶Jugoszlávia 1918–1941. i. m. 71–72. l.

hadsereg vajdasági bevonulását és a vidék Magyarországtól való elszakítását. Az itt élő kereken 600 ezer magyar és csaknem ugyanannyi német véleményét, vagy kívánságait nem vették figyelembe, bár a kor szellemének megfelelően a határozatban illet kimondani: „a velünk élő nem szláv nép számára is garantálja a szabadságot, az egyenlőséget és a minden irányú haladást.” A határozat arról is intézkedett, hogy az elszakított terület irányítására egy ötven tagú Nemzeti Tanácsot (Narodni Savet), valamint ideiglenes kormányként Nemzeti Direktóriumot (Narodna Uprava) alakítsanak. E testület lényegében a vajdasági kormány szerepét töltötte be.

A Nemzeti Direktórium hamarosan teljesen megszüntette a magyar közigazgatást, a vármegyék, a városok, a községek élére szerb tisztviselőket nevezett ki, még Pécs élére is szerb főispán került. „Mindez nagy elégedetlenséget váltott ki a délvidéki lakosság körében, amely 1919. február 21. és 23. között éles szerbellenes tömegmozgalomba torkolt. A megmozdulás Pécssett kezdődött, de órák alatt csatlakozott hozzá Szabadka, Zombor, Zenta, Újvidék, Nagyikinda és más városok szervezett munkássága és polgársága. Jellemző, hogy ezt a jugoszláv történetírás úgy emlegeti, mint 'az elnyomott nem délszláv népek nemzeti mozgalmá'-t. A tiltakozás a valóságban a megszálló szerb hatalom ellen irányult, mert a magyar közigazgatás felszámolása után világhossá vált: a demarkációs vonalig katonailag elfoglalt déli területeket el akarják szakítani Magyarországtól. Sokezeres tüntetéseken követelték a magyar közigazgatás visszaállítását, tiltakoztak a magyar iskoláztatás felszámolása, a magyar munkások, tisztviselők tömeges elbocsátása, a magyar feliratok eltávolítása ellen. A szerb hatóságok a magyarságot a katonaság felvonultatásával igyekeztek megfélemlíteni, a tüntetések mégis három napig tartottak. A Magyarország melletti megmozdulások legfontosabb központja Szabadka volt, ahol még áprilisban is sztrájkokkal tiltakoztak az új államhatalom ellen. Ezek nem voltak hajlandók letenni a hűségesküt, amelyet már a bevonulás után követeltek a kulcságzatok – közhivatalok, a vasút, a posta – és a tanügy dolgozóitól.”⁷ A sztrájkok, tüntetések hatására a szerb hatalom lassította uralma kiépítését, s később a magyarországi Tanácsköztársaság kikiáltása is óvatosságra készítette a hatóságokat.

A feszültségeket a vitás területeken elsősorban az okozta, hogy a fejlett mezőgazdasági kultúrájú Bánságra nemcsak az új délszláv állam, hanem Románia is igényt tartott. Ez utóbbi arra hivatkozott, hogy a részben románok által is lakott vidéket az 1916. augusztus 17-i titkos egyezmény, amelyben Románia csatlakozott az antanthatalmakhoz, neki ítélte. Mint a későbbiekből kiderül, ennek a kérdésnek a megoldása sok fejtörést okozott a békekonferencia résztvevőinek, hiszen abba a politikai elképzelésbe kellett beilleszteni, miszerint Közép-Európában az antant további terveit, azon belül főleg a balkáni francia hegemonia törekvéseit a győztesként és szövetségesként elismert Szerbiára és Romániára kell felépíteni. Párizs úgy látta, hogy a jövőben ezek az államok

⁷Botlik József: A Vajdaság magyarjainak küzdelme a létért. (Mészáros Sándor professzor a délvidéki impériumváltozásról, a szerb hatalomgyakorlásról és a kisebbségi törekvésekről. = Magyar Nemzet, 1993. június 14. 7. 1.

(s északon Csehszlovákia) töltik majd be azt a szerepet, amelyre a Monarchia alkalmatlannak bizonyult.

A Zágrábi Nemzeti Tanács által ellenőrzött országrész és a Vajdaság katonai megszállása után december 1-jén – az ortodox naptár szerint november 18-án – Sándor régensherceg Belgrádban bejelenti a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság megalakulását. Az új állam kikiáltásakor Sándor régensherceg Péter királyhoz címzett beszédében sajnálkozva jegyzi meg, hogy „népi területünk nagy, értékes részeit megszállva tartják az Olasz Királyság csapatai, amely igaz, hogy szövetségben áll az antanthatalmakkal, s mellyel jó, baráti viszonyban kívánunk élni, azonban nem vagyunk hajlandók elismerni egyetlen olyan egyezményt sem, így a londonit sem, amelynek értelmében – a nemzeti alapelvek és az önrendelkezés elvének megsértése mellett – arra lennénk kényszerítve, hogy népünk egy részét idegen államnak engedjük át... államunk határait – alkalmazva a nemzeti önrendelkezés elvét, amelyet W. Wilson, az Amerikai Egyesült Államok elnöke és az antanthatalmak kormányai proklamáltak – úgy határozzák meg, hogy azok egybeessenek etnikai határainkkal.”⁸ A beszédben természetesen egy szó sem esett az új államban élő nagyszámú nem délszláv, s immár kisebbségi sorba került őslakos népekről, elsősorban az együttesen több mint egymillió főt kitevő bácskai és bánági magyarság, illetve németség nemzeti-önrendelkezési jogairól. Ezt pedig a november 25-i újvidéki nemzetgyűlés is „garantálja”. A kiáltvány a népképviselőt és a kormány legfőbb feladatává teszi, hogy „államunk határai egybeessenek népünk etnikai határaival”.

Az új állam neve Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, közismert nevén: SHS.

Valóban állam volt-e ez az új alakulat, amelynek alapjait – mint emlékezünk – még 1917 júliusában rakta le a Korfu szigetén megkötött híres szerződésben Nikola Pašić és Ante Trumbić? Három nép került közös uralkodó és közös kormányzat alá az egyesítéssel. „A három rokonfajú, de ezer év óta teljesen önállóan és más-más irányban fejlődő népcsoport a történelem folyamán még sohasem élt egymással egyazon állami közületben. A szerbség betegesen túlméretezett önérzete s szüntelen hivatkozása 'a kard jogára' vajon összeférhet-e a germán-latin kultúrán nevelkedett horvátság nyugati öntudatával, s a szlovénség mély katolikus élménye nem kerül-e szükségképpen összeütközésbe a szerb ortodox egyház bizánci hagyományaival és módszereivel?”⁹

Mindezek az aggodalmak már az új állam megalakulásának pillanatában valóságosan érzékelhetők voltak. Pašić, akit Szerbiában a „győzelem atyja”-ként emlegettek, öt nappal a december 1-jei államalakulás előtt lemondott miniszterelnöki posztjáról, mert nem értett egyet annak módjával. Az eltérő múltú és kultúrájú horvát és szlovén néppel való együttélés – szerinte – előbb-utóbb akadályává lesz a szerb vezetőszerp megőrzésének. A másik vészjel: az SHS Királyság kikiáltása után alig két nappal, december 3-án a horvát Jogpárt Vladimir Prebeg elnök és Ante Pavelić aláírásával nyilatkozatban tiltakozott, mert a horvát nép jogait már az új állam megalakításának módszerével is megsértették: a Belgrádba utazó, a Szerbiához való csatlakozást bejelentő horvát kül-

⁸Jugoszlávia 1918–1941. i. m. 74–75. l.

⁹A szerb-horvát ellentétek Jugoszlávia születésétől felbomlásáig. Bp. 1941. Fel. kiad. Pogány Béla 4. l.

döttség több tagja nem is volt képviselő. Ezt a Radić vezette Horvát Parasztpárt is erősen sérelmezte, hisz a Jogpárttal együtt ez szerezte meg a választásokon a horvát szábor mandátumainak túlnyomó többségét.

Végezetül joggal szögezhetjük le: a szerb vezetéssel létrehozott SHS állam a horvátoknak mélységes csalódást okozott. Még akkor is, ha elismerték: az új államot valóban a szerbek fegyverei és óriási áldozatvállalása teremtette meg.

A délvidéki magyarság félelemmel telve, dermedtségben, bizonytalanságban fogadta a hírt. Mint már említettük, november 7. és 19. között a szerb hadsereg a belgrádi konvenció alapján elfoglalta Dél-Magyarország területeit – Bácskát és Bánátot –, s elérte a kijelölt magyar-szerb demarkációs vonalat. A két stratégiai fontosságú várost, az akkor 85 százalékban magyarul Szabadkát 13-án, Aradot pedig 21-én szállta meg. Minden magyar településen azonnal bevezette a cenzúrát, elkobozta a magyar újságokat. Ez annál is inkább fájdalmasan érintette a magyarul lakott városokban, falvakban élőket, mert sorsdöntő napokban, hetekben maradtak információ nélkül. A szerb csapatok egyes helyeken erőszakkal föleskették a polgári lakosságot a szerb állampolgárság fölvetelére. Napirenden voltak az erőszakoskodások, Torontál vármegyében például november közepén törvénytelenül elrendelték a 21–30 életév közötti magyar fiatalok besorozását a szerb hadseregbe. A belgrádi konvenció nyolc napot adott Magyarországnak arra, hogy kiűrtse a Barcs-Pécs-Baja-Szeged-Arad vonaltól délre eső területeit, amit ez meg is tett. A szerb hadsereg e vonalat elérve általában megállt, kivéve ha különleges érdekei fűződtek az átlépéséhez: ilyen volt a baranyai Pécs-környéki bányavidék, amelyet Szerbia meg akart szerezni.

Az 1918 novemberétől hosszú hónapokra megmerevedett demarkációs vonal a Barcs-Szigetvár-Pécs-Bátaszék-Baja-Szabadka-Horgos-Szeged vasútvonallal párhuzamosan haladt, attól néhány kilométerre északra, nyilvánvalóan azért, hogy a szövetségesek ellenőrzése alatt lehessen tartani az akkoriban egyedüli vasúti kapcsolatot a nyugati antant államok és a későbbi kisantant országok között. Akkor a Tiszán Szegedtől délre nem volt (vasúti) híd és a Dunán Belgrádtól lefelé ugyancsak nem; a belgrádin viszont nem lehetett a Bánságba, illetőleg Romániába eljutni. Szabadkától nyugatra és Szegedtől keletre fonódtak össze azok a vasútvonalak, amelyek akkor a nyugat-keleti forgalom lebonyolítható volt.

A Szerb-Horvát-Szlovén Királyság egyik osztaga december 25-én önkényesen megkezdte a Muraköz megszállását, s két nap múlva elfoglalta annak központját, Mura-szombatot. Ezzel jókora területet szakított le Zala vármegye déli, a Mura és Dráva közti részéből. A vidék népe azonban nem fogadta el a megszállás tényét, s a következő napokban Bednyák Vince helyi polgár vezetésével megszervezte az ellenállást. 1919. január 2-án a kora hajnali órákban megtámadta a jugoszláv csapatot. A harc Mura-szombat falai között és a város közvetlen közelében a délutáni órákig tartott, s a helyi hazafiaknak sikerült a jugoszláv egységet szétszórni és megfutamtítani. A mura-szombati csata hatására a szlovén kormány egyik vezetője kijelentette: Jugoszláviának nincsen szüksége a Muraközre, vagyis korabeli szóhasználatul a Vend-vidékre. „Ennek a csatá-

nak tulajdonítható az is, hogy a Legfőbb Tanács és a Territoriális Komisszió 1919. május 12-én kelt határozatában a jugoszlávoknak a Vend-vidékre vonatkozó kívánságát visszautasította. Zolger Ivánnak, a párizsi békekonferencia jugoszláv delegátusának egyik nyomtatásban megjelent írásából megtudtuk, hogy a 'Vend-vidék sohasem került volna jugoszláv fennhatóság alá, ha a francia delegátusok és szakértők állandóan a jugoszlávok kezére nem jártak volna, és ha Tardieu a Legfőbb Tanács határozatait néhányszor a jugoszlávok javára önhatalmúlag el nem csavarta volna', amely műveleteiért 'sokszor igen heves konfliktusba keveredett más nagyhatalmak képviselőivel'. A jugoszláv kormánynak a párizsi békekonferenciára kiküldött hivatalos delegátusa tehát maga írásban bizonyítja, hogy a vendséget a Legfőbb Tanács Magyarországnak ítélte, de Tardieu ezt a határozatot önhatalmúlag megváltoztatta."¹⁰ Így kapott Jugoszlávia engedélyt a Muraköz megszállására. Erre azonban csak 1919. augusztus 12-én került sor, amikor Budapesten már elbukott a Tanácsköztársaság. Ekkor olyan haderőkkel jelenik meg a vidéken a jugoszláv hadsereg, hogy a helyi lakosság már nem gondolhat fegyveres ellenállásra.

Közben a győztes antanthatalmak különböző titkos bizottságaikban 1918 végén megkezdték a béke előkészítését. Az amerikai tervekről már szóltunk, nézzük most a brit hadügyminisztérium katonai hírszerző osztályának elképzeléseit Jugoszlávia javasolt határaitra vonatkozóan. Ennek hatása ugyanis egyértelműen kimutatható a brit békedelegáció 1919. február 8-án Magyarország határaitra tett javaslattervezetében. A jugoszláv-román határ „...Báziástól nyugatra keresztezhetné a Dunát, és a báziás-temesvári vasútvonaltól néhány kilométernyi távolságban haladhatna attól nyugatra Csábig, majd onnan északnyugatra fordulva egy pontig attól a két csatornától északra, amely Temesvárt és Nagybecskerekét köti össze, ahol *Jugoszlávia, Románia és Magyarország határai találkozhatnak*. A jugoszláv-magyar határ a jugoszláv-román határ egy bizonyos pontjától... nyugat felé haladhatna úgy, hogy a Dunát a Ferenc József-csatorna torkolatától valamivel északabbra keresztezze. Majd délnyugati irányba haladva Villánytól délre úgy, hogy a Drávát Miholjacdolni (helyesen: Donji Miholjac–Alsómiholjac, Horvátország) közelében érje el. Aztán a Dráva képezné a határt a Mura torkolatáig, majd pedig a Mura addig a pontig, ahol az a mai határt átlépi. A fenti vonal nagyjából megfelelne a jugoszlávok néprajzi határának a Bánátban, a Bácskában és Baranyában, s Zombor szerb várost is magában foglalná. Lehetővé tenné, hogy Mohács magyar város vasúti összeköttetésben maradjon Péccsel Villányon keresztül, és hogy a kisköszegi vasútvonal Eszékhez kapcsolódjék. A Muraköz – Medjumurje – néprajzilag horvát, és jugoszlávva kell lennie.”¹¹

A brit katonai hírszerző osztály terve a következő hónapokban kialakult trianoni határral ellentétben Magyarország számára sokkal kedvezőbb volt, elsősorban azért, mert a reális helyzetet figyelembe véve néprajzi és stratégiai-gazdasági elvek kombiná-

¹⁰Fall Endre: Jugoszlávia összeomlása. (A Délvidék visszatérése.) Bp. 1941. Magyar Revíziós Liga Kiad. 61. l.

¹¹Arday Lajos: Térkép, csata után. (Magyarország a brit külpolitikában 1918–1919.) Bp. 1990 Magvető K. 127. l.

cióján alapult. Magyarországé maradt volna a Bánát jelentős része Nagykikindával, a Bácska északi, magyarlakta vidéke Szabadkával és Zentával. A terv negatívuma, hogy stratégiai okokból Jugoszláviának szánta a baranyai háromszöget, amelyhez a brit katonai körök – a franciákat támogatva – mindvégig következetesen ragaszkodtak. Így született meg végül a trianoni magyar-jugoszláv határ a baranyai részen. A Mura-melléket (Prekmurje – kis szlovénlakta körzet a Mura folyó és Szentgotthárd városa között) azonban a britek javaslata szerint nem szabad Jugoszláviának ítélni. Az állásfoglalás igen kedvező volt Magyarország számára, hiszen a tervezett jugoszláv-csehszlovák korridor burkolt elutasítását jelentette. (Ismereteseek voltak Jugoszlávia azon törekvései, hogy „Nyugat-Magyarországon közös határt alakítanának ki Csehszlovákiával, olyan módon, hogy a határvonal Bajától a Balaton északi csücskét érintve, a Rábát követve egészen a Fertő-tóig haladna.) (Ezért) február 10-én a szerb katonai vezetés jegyzékben követelte Pécszet a bányavidékkel egyetemben. E hihetetlen tervek nem jártak sikerrel.”¹² A jugoszláv követelés teljesítése egyébként azt jelentette volna, hogy egész Dél-Dunántúlt a Mecsek-hegységgel együtt elcsatolják Magyarországtól.

A békekonferenciát 1919. január 18-án ünnepélyes külsőségek között nyitották meg Párizsban. Célja: öt esztendő öldöklését de jure lezárni, s úgymond igazságot és békét teremteni a népek között. A békekonferencia fő feladatának a német kérdés megoldását tekintette, azonban nem kevesebb súllyal esett latba Magyarország megbüntetése sem. E tekintetben igyekezett Magyarországot minél jobban meggyengíteni-megkisebbiteni, s ebben készséges partnerre talált a Monarchia nemzeti programmal fellépő ún. utódállamaiban, Csehszlovákiában, Romániában, Jugoszláviában. Figyelmünket az utóbbira fordítjuk, hiszen a fejezetünk tárgya a magyar-jugoszláv határ kialakulása.

A legtöbb gondot az ítélezők számára Bánát jelentette, hiszen arra mind a jugoszlávok, mind a románok igényt tartottak. A helyzetet csak bonyolította, hogy mindkét fél győztesként fejezte be a háborút. A Bánáttal kapcsolatban „a konferencia folyamán soha nem merült fel, hogy Magyarország részt kap belőle az esetleges felosztásnál. A négy fő nemzetiség (német, román, szerb) között a magyarok számbelileg még az 1910-es népszámlálási adatok szerint is az utolsó helyen álltak, bár a Bega-csatornától, a Nagybecskerek-Temesvár vonaltól északra abszolút többséget alkottak – ezt a konferencia szakértői is elismerték. . . A román igények mindenekelőtt a bukaresti szerződésben ígértekre, valamint néprajzi, történelmi és gazdasági indokokra támaszkodtak, hangsúlyozván, hogy a románok a Bánát őslakói, még a Római Birodalom előtti korból, és hogy a Bánát egy és oszthatatlan történelmi, földrajzi és gazdasági egység. . . A jugoszláv delegáció vezetője, Trumbić viszont kijelentette, hogy Szerbia és a jugoszláv állam nevében visszautasítja a bukaresti szerződést. Elmondotta, hogy a Bánát kettéosztását kérik etnikai alapon. . . , erre a legalkalmasabbnak az Aradtól, Temesvártól, Fehértemplomtól 10–20 kilométerre keletre húzható dél-délkeleti irányban haladó vonal látszik.”¹³

¹²Raffay Ernő: Trianon titkai, avagy hogyan bántak el országunkkal. . . Bp. 1990. Tornado-Damenija Kft. 61. l.

¹³Arday Lajos i. m. 171–172. l.

A békekonferencián heteken át folyt a vita Bánát hovatarozása kérdésében, közben csaknem háborúvá fajult az ügy, mert mindkét ország magának követelte Temesvárt és tágabb környékét. Jellemző volt, hogy a szerb, illetve a román csapatok egyáltalán nem, vagy csak vonakodva tettek eleget az antant haderők főparancsnoksága utasításainak.

Február 4-én Jugoszlávia memorandumot nyújtott be a békekonferenciához, amelyben az alábbi keleti-északi határvonalat kérte: Bázias – Zádorlak – Maros folyó – Horgos – Mélykút – Bácsmonostor – Dunaszederkény – Diósviszló – Darány – Babócsa – Alsólendva – Szentgotthárd. A tanácskozás legfőbb szerve, a Tizek Tanácsa a jugoszláv területi igényeket szakértői bizottsághoz küldte. Ez március 18-ra készítette el álláspontját, s Jugoszlávia északi határait a bácskai szakaszon gyakorlatilag a trianoni vonalban határozta meg. Ugyanezen a napon megegyeztek a Bánát felosztásában: a korábbi kompromisszumos javaslat alapján jelölték ki a végleges román-jugoszláv határt, 65 ezer szerbet Romániában és 76 ezer románt Jugoszláviában hagyva. Ezt azonban további huzavonák után csak 1919 augusztusában hagyta jóvá a békekonferencia. Ugyancsak e napon „az amerikai delegációnak sikerült – kompromisszumos alapon – pár négyzetkilométeres területet megtartani Magyarország számára a Bánátból – Újszeged és Kiszombor között –, azzal érvelve, hogy erre Szeged városának gazdasági és stratégiai szempontból elengedhetetlenül szüksége van.”¹⁴

Három hét múlva, április 6-án már a Tizek Tanácsa vitatta meg a jugoszláv-magyar határt, s ekkor Magyarországnak ítélte Baranya és Somogy megyék déli részét, azzal indokolván döntését, hogy az ott élő délszlávok a vidék lakosságának csak törpe kisebbségét képezik, különben is, a Dráva kiváló természeti határ, amely Jugoszláviának elsőrendű gazdasági és stratégiai előnyöket biztosít. A jugoszláv béke delegáció elégedetlen a döntéssel, s szinte hetente ad be a békekonferenciához újabb és újabb javaslatokat, amelyekben Jugoszláviának követeli Bácska Magyarországon maradt északi csücskét – Baját és környékét –, Baranya megye nagyobb részét, nem csupán a Baranya-háromszög néven ismert Drávaszöveget és a Mura-melléket. Az utóbbinál az eredeti jugoszláv igény szerint a Rába és a Zala folyók vonala lett volna a határ. Itt egyébként megint színmagyar területeket csatoltak volna el.

Július 9-én kompromisszumos megállapodás született a békekonferencián: Jugoszlávia lemondott a Rába-Zala határvonalról, s ezért cserébe megkapta a Lendva folyócska völgyét, valamint a Mura-Rába vízválasztóját követő mai határt.

A baranyai háromszög megszerzése már nem ment ilyen könnyen. Pedig a megszálló hatóságok a győzteseknek mindent szabad elv szellemében mindent megtektek, hogy Jugoszlávia bekebelezhesse e területet. Pécsett és Baranyában „népszámlálásokot” tartottak, amelyek adataival azt bizonygatták Párizsban, hogy a területen kisebbségben él a magyarság. Ekkor Pécsett „az 56 120 lakosból 14 485 szláv volt. A magyar csak néhány ezerrel több, 17 901. A németiség száma: 14 549. Ezzel azt kívánták bizonyítani, hogy a város összlakosságán belül a magyar 'kisebbségben' él... Hasonló eredményekhez

¹⁴Arday Lajos u. o. 171. l.

vezetett a megyei népszámlálás is... A népszámlálás eredményeit májusban Pandurovic' főispán személyesen vitte Párizsba, amikor egy delegáció élén ott járt. A főispán párizsi utazása azonban nem volt eredményes. Visszatérte után akciót indított, hogy hűségnyilatkozatra bírja a községek elöljáróságait, valamint, hogy a képviselőtestületek nyilatkozatban kérjék az SHS-államhoz való csatlakozást. Ez meglehetősen nagy nehézségekbe ütközött, mert bár korábban megtörtént a szerb szolgabírák kinevezése, a községi elöljáróságok jelentős része még a régi volt és többségük az erőszakos fellépésnek sem engedett, megtagadta a hűségnyilatkozatot.”¹⁵

Akadtak azonban olyan magyarok, akik meghódoltak a megszállóknak és követelték Baranya megyének az SHS államhoz való csatlakozását. Július 12-én szerb, magyar és német összetételű delegáció utazott a vidékről Párizsba és 19 község lakóinak névaláíráásával ellátott emlékiratot adott át a békekonferenciának, s az aláírók között ott volt gróf Keglevich Imre, gróf Festetich Imréné szigetvári földbirtokos, Draskovich Iván gróf Sellyéről, a németeket pedig dr. Scheidl Árpád hercegnárokai földbirtokos képviselte. Igen jellemző volt az irat fejlécén található összefoglalás: „...Baranya megye lakosságának többsége szláv, akik gazdasági, valamint nemzeti okokból kívánnak csatlakozni a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz. A németek gazdasági alapon. A megye nyugati részén élő magyarok végső fokon ismét Magyarországhoz akarnak tartozni, de addig nem, amíg a bolsevista rezsim tart... Mindezekhez egy Párizsban nyomott részletes néprajzi térképet csatoltak, amely szerint a Dráva-Duna-szög községei – négy kivételével – magyar, illetve német többségűek. A térképen három lehetséges határvonalat találunk. A legészakibb a petícióban kért, mely a maximális szerb igényeket tükrözi, Jugoszláviának adva kb. 40, túlnyomóan magyarlakta községet Siklóssal és Moháccsal együtt; középen húzódik a francia vonal, mely a békeszerződésben rögzített határ lett. Legdélibb az angolok által javasolt, amely kilencel több községet hagyott volna magyar területen, köztük a környék központját, Pélmonostort.”¹⁶

Július 19-én váratlanul újabb bizottsági ülést tartottak. „A bizottságban a franciák javasolták a határ nyugati szakaszának jelentős északra tolását, Baranyában pedig egy olyan új vonal kijelölését, amely a pécsi szénvidék nagy részét a jugoszlávok kezére juttatta volna. Hosszú vita után július 22-én a bizottság elvetette a nyugati szakaszon a módosítást, Baranyában viszont, ha a jugoszláv kérést nem is teljesítette, megteremtette a 'kis háromszöget' (Baranya-háromszög, vagy Drávaszög). A Pécsre és a szénmedencére vonatkozó jugoszláv igény visszautasítása, ami főként olasz és amerikai ellenzésre volt visszavezethető, még sok vitát és vizályt szült.”¹⁷

A Tízek Tanácsa augusztus 1-jén hozott döntést az előző hetek újabb és újabb határmódosításokat kérő jugoszláv beadványok ügyében, melyeknek háttérében minden bizonnyal az állt, hogy július derekán a belgrádi kormány felajánlotta: másfél gyalog-, valamint egy lovashadosztályt, összesen mintegy 20 ezer jól felszerelt harcost küld a

¹⁵Szűts Emil: Az elmerült sziget. (A Baranyai Szerb-Magyar Köztársaság) Pécs, 1991. Pannónia Könyvek 44. l.

¹⁶Arday Lajos i. m. 181–182. l.

¹⁷Ormos Mária u. o. 320. l.

magyarországi kommunellenes intervencióhoz. Így kapta meg Jugoszlávia a baranyai háromszöget. Ugyanakkor Mohács, illetve a mohács-siklósi vasútvonala átcsatolását nem tudta elérni, s a Rába völgyét sem sikerült megszereznie, mert az indoklás szerint az „etnográfiai helyzet” nem engedte meg a határ további kitolását északra.

Pécsről és a mecseki szénmedencéről Jugoszlávia továbbra sem akart lemondani, még akkor sem, amikor a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa 1919. augusztus 25-én rögzítette a végleges jugoszláv-magyar határt. Jugoszlávia még két esztendeig harcolt e területért, minden lehetséges eszköz igénybevételével.

A szerb megszálló csapatok Cvetić alezredessel az élen 1918. november 14-én vonultak be Pécsre. A megszállás, valamint a város és Baranya vármegye fölött vont demarkációs vonal csak rövid időre bénították meg a politikai és gazdasági életet. Kezdetben a katonai intézkedések nem voltak olyan szigorúak, hogy minden érintkezés lehetetlen lett volna Magyarországgal. Cvetićet a keményebb Radovanović ezredes váltotta fel, aki elrendelte a gyülekezési tilalmat és a szigorú cenzúrát. Az intézkedésekre a helyi szocialista szervezetek általános sztrájkjal feleltek, teljesen megbénítva a város életét. Radovanović, szerb városparancsnok huszáregységeivel rövid idő alatt letörte a megmozdulást és statáriumot hirdetett ki. A város nevében ekkor egy negyventagú küldöttség járul a parancsnok elé, és nyolc részből álló memorandumban terjeszti elő követeléseit. Az ezredes a deputációt letartóztatja és túsokat jelöl ki a város lakosságának minden rétegéből. „A munkások a szerb főispánhoz eljuttatott követeléseikben tiltakoztak a belgrádi egyezmény rendelkezéseinek megsértése ellen, a Bácskának, Bánátnak és Baranyának a békekonferencia döntése előtt Magyarországtól történő elszakítása miatt. Követelték az egyesülési és gyülekezési szabadságot, a korlátlan utas- és áruforgalom visszaállítását a demarkációs vonalon, a túsok és a többi ártatlanul letartóztatott személy szabadon bocsátását és azt, hogy a sztrájkban való részvételért senkit se vonjanak felelősségre.”¹⁸ A sztrájk még február 21-én Zomborra, Szabadkára, sőt a távoli Temesvárra is kiterjedt. Résztvevői a pécsihez hasonló követeléseket fogalmaztak meg, s tiltakoztak a szerb uralom erőszakos bevezetése, a wilsoni elvek megsértése ellen. A hatóságok a mozgalmakat letörték. A szabadkai, temesvári és zombori sztrájkok is sikertelenül fejeződtek be.

Pécsen a szerb katonai hatóságok engedményekre kényszerültek – a letartóztatott sztrájkolókat szabadon engedték, a munkásszervezetek működhettek, a magyar tisztviselők visszatérhettek hivatalaikba stb. –, azonban semmit sem valósítottak meg a vármegyei szerb közigazgatás felszámolásából. A meghúzott demarkációs vonalat már végleges határnak tekintették, s az engedmények mögött sokkal inkább a sztrájkjal kiesett széntermelés újbóli megindítása húzódtott. A következő hónapokban számos eszközt és módszert alkalmaztak a helyi lakosság megtévesztésére, olyan álhírek tudatos terjesztésére, amelyek azt sugallták, hogy Pécs és Baranya vármegye véglegesen az SHS Királysághoz kerül.

¹⁸Szüts Emil i. m. 33. l.

1919 augusztusában, a magyarországi proletárdiktatúra bukása után az ellenforradalmi terror elől százak menekültek a baranyai területekre. A szerb megszálló hatóságok eleinte sokakat visszatoloncoltak, kiszolgáltatva őket a fehérterrornak, de hamarosan rájöttek, hogy az ellenforradalomtól való félelmet saját vitorlájukba fogva együttműködésre bírhatják ezeket a munkásokat a terület Jugoszláviához való csatolásában. Közben a békekonferencia augusztus 25-én végleg rögzítette a magyar-jugoszláv határt. Ebben azonban nem tartozott bele Baranya egésze. A következő hetekben ezért ún. „csatlakozó” gyűlések sorát szervezték a szerbek, ahol a résztvevők az SHS Királysághoz való csatlakozást követelték.

Jovan Cvijić, a párizsi béketárgyalásokon résztvevő jugoszláv küldöttség tagja szeptemberben néhány hétig a helyszínen tanulmányozta Baranya nemzeti viszonyait. November 24-i keltezéssel egy memorandumot készített a jugoszláv békedelegáció számára, amelyet benyújtottak Párizsban. Cvijić ebben kifejtette: „Baranya lakosságának többsége délszláv. Pécs városa 'problematikusan magyar', a legutóbbi 20–30 év magyarosításának következtében. Már egy októberi jegyzékben is arról tájékoztatták Clemenceaut, hogy a szerbek és 'szerb katolikusok' száma a pótlólag kért baranyai területeken 113 000, a 18–20 000 magyarral szemben, az ipart és a kereskedelmet kézben tartó városi népesség meghatározó többsége német és zsidó, a munkásság pedig – nagy többségében – szláv származású. A munkásság vezetőiben persze fel sem vetődött, hogy a valóságos helyzet bemutatásával megcáfolják ezeket a szerb 'néprajztudomány' által kreált eredményeket... A 'dokumentumok' alátámasztására népgyűléseket szerveztek, november 26-án Villányban, november 27-én pedig Pécsen. Ezekre a megye szerbhorvát lakosú falvaiból mozgósítottak tömeget. Elfogadtattak egy nyilatkozatot, amelyben a szerb megszállás további fenntartását, illetve a határrendezés revízióját kérték. A 'népgyűlési határozatokat' nagyszámú küldöttséggel Belgrádba irányították. Végül Eszéken adták át, az éppen ott tartózkodó Pribičević szerb belügyminiszternek, aki ígéretet tett arra, hogy a 'baranyaiak' kérését azonnal továbbítani fogja a Párizsban tartózkodó Sándor régenshez.”¹⁹

Ezzel egyidőben Magyarországon mindinkább úgy érezték, hogy a szerb megszállás hamarosan véget ér Baranyában. A november 17-én Pécsre érkezett antant misszió azonban nem tudta elérni, hogy a szerb csapatok visszavonuljanak a Kiskőszeg, Bolmán falvak és a Dráva vonalára. A kiűrités várható időpontjáról senki nem tudott biztosat, az ebből fakadó bizonytalanságot és félelmet csak növelte a szerb rekvirálás, azaz a köznyelvben csak „zsákmányolónak” nevezett bizottságok tevékenysége. Különösen a magyar polgári rétegek érezték magukat veszélyben.

1919 végétől a szerb megszálló hatalom – természetesen bizonyos határok között – támogatta a fehérterror-, és ezáltal Magyarország-ellenes munkásszervezeteket. Így alakítja meg a munkásság 1920. február 26-án a Pécsi Szocialista Pártot, amely kinyilvánította szervezeti elszakadását a Magyarországi Szociáldemokrata Párttól. Az új párt

¹⁹U. o. 53–54. l.

azonban nem tudott megfelelni annak a bonyolult feladatnak, amelyet a megszállás, illetve a Magyarországgal való viszony jelentett. Ez utóbbi tekintetében ellenezte a baranyai területek visszacsatolását. Ilyen körülmények között – a szerb hatóságok beleegyezésével augusztus 8-án a Mailáth téren nagygyűlést szerveznek meg-, illetve újjáalakítják az 1918 novemberében a szerb bevonuláskor megszüntetett pécsi Nemzeti Tanácsot – elnöke Doktor Sándor –, melynek tagjai közül 34 szocialista, 15 radikális polgár és 3 pártonkívüli volt. A hónap végén – 29–30-án – törvényhatósági választásokat tartanak, ahol a választók egy része – keresztényszocialisták, városi polgárság, de baloldaliak is – bojkottálja a szavazást, kifejezve a szerbeknek elkötelezett szocialistákkal való szembenállásukat. Ezután tartják meg szeptember 22-én a város tisztújító közgyűlését, amelyen polgármesterré Linder Bélát, a Károlyi-kormány volt hadügyminiszterét választják meg. Másnap az új polgármester az ügyek közvetlen irányítására megválasztott tizenkét tagú bizottsággal megjelent a városházán és hivatala átadására szólította fel az addigi polgármestert. A régi vezető ezt megtagadta, mire a szerb karhatalom letartóztatta, a demarkációs vonalra vitte és kiutasította a megszállt területről. 1920 második felében Pécssett sajátos helyzet alakult ki. A város továbbra is szerb megszállás alatt élt, „...félig-meddig bekebelezte az SHS Királyság. Némileg még függött Újvidéktől, de főleg Belgrádtól, az ott székelő királyi kormánytól s a városra is kiterjedő hatáskörrel rendelkező főispántól. Ugyanakkor az 1919 február-márciusi sztrájk által kiharcolt magyar polgári státusát nemcsak megtartotta, hanem a Nemzeti Tanács újjáválasztása után saját autonóm hatóságait demokratikusan megválasztotta. Ezzel csaknem teljesen kirekesztette a polgárságot a vezetésből, s a szocialistákat juttatta hatalomra. Ugyanakkor Baranya megye változatlanul az SHS Királysághoz 'tartozott', annak főispánja, szolgabírái, s egyéb megyei tisztségviselői rendelkeztek ott a hatalommal. A szocialisták vezetése alatt lévő Pécs befolyása a megye egyes nagyobb településeire is kiterjedt. Jórészt azért, mert az SHS Királyság katonai parancsnokai, polgári tisztviselői igyekeztek kedvezni a győztes munkáspártnak, hogy megnyerjék politikájuknak, ami a megszállás meghosszabbítását, esetleg az annexiót szolgálta. Ebben az időszakban Pécs városa, s mindaz, ami itt történt, messze felülmúlta egy alig több, mint félszáz ezer lakosú kisváros jelentőségét. Az itt folyó politikai küzdelem nemzetközi összefüggéseket érintett.”²⁰

Pécs politikai, kulturális élete a megszállás viszonyai között is virágzott. A Tanácsköztársaság bukása után idemenekült emigránsok „szabadságszigetén” sokoldalú sajtó született, a megszállás idején – 1918. november 14. és 1921. augusztus 20. között több mint száz napi-, hetilap, folyóirat és időszak kiadvány látott napvilágot. A város 1919 áprilisában az elzárt-ság következtében saját pénz kiadására is kényszerült. A város saját bankjegye, az akkori megfogalmazás szerint mint „Pécs szabad királyi város pénztárjegye” jelent meg a forgalomban. Kiadását a város tanácsa 1919/5512. számú rendeletével szabályozta. Először tízes, majd kettes, ötös, húszas és ötvenes címletekben jelent meg. Ezeket követték a szintén papírból készült tíz-, húsz- és ötvenfilléres „mini bankók”. Valamennyi címlet a szerb megszállás végéig volt forgalomban.²¹

²⁰U. o. 96. l.

²¹Zóka László: A pécsi pénz, 1919–1921. = Honismeret, 1980/2. sz. 37–38. l.

Pécs és Baranya ez időben valóságos államként működött, a városnak hosszú ideig önálló sajtóirodája volt, a Baranyai Távirati Iroda. Mindez azonban csak a megszálló hatóságok politikai taktikázását takarta, csakúgy mint időnként az autonómia lehetőségének, netán egy önálló köztársaság megteremtése hírének a fölröppenése is. Mindez jól beleillett a Magyarországon kívül élő emigránsok vágyaiba is. „Pécset és Baranyát nem szabad addig kiüríteni, míg a jog és a demokrácia uralma nem áll helyre Magyarországon. Ezen terület idő előtti visszaadása Magyarországnak azt eredményezné, hogy Horthy bandái Pécsert is vérbe fojtanák a munkásmozgalmat. Ezt Jugoszlávia nemcsak általános szempontból nem tűrheti, de azért sem, mert ez esetben a pécsi munkásság el van határozva a tömeges emigrációra, vagyis Jugoszlávia elesnék attól a több éven át szolgáltatandó szénmennyiségtől, melyet a békeszerződés (1920. június 4., Trianon) számára kiköt”²² – nyilatkozta Jászi Oszkár.

Pécs polgármestere, Linder Béla és a szocialista városvezetés a szerbek által megszállt vidék belső önállóságát akarta kialakítani a sajátos viszonyok között. Önállóság és szerb megszállás viszont összeegyeztethetetlennek bizonyult.

Pécs és Baranya átadásával, illetve a nemzeti hadsereg bevonulásával kapcsolatos tárgyalások 1921 tavaszán kezdődtek, a megvalósítás tervei azonban csak július elejére készültek el. A hónap végén, július 26-án a magyar nemzetgyűlés a XXXIII. törvény-cikk becikkelyezésével ratifikálta a trianoni békeszerződést, a terület visszaadása sürgetővé vált. Ez az első lépcsőben katonai feladat volt. Közben május 29-én megnyílt a városi tanács közgyűlési termében a Pécsi Szocialista Párt I. kongresszusa, amelynek négynapos ülésén teljesen kiéleződtek az ellentétek. „Pártkerületi üléseken és számos nyilvános gyűlésen árulással vádolták Lindert, aki kezei között tartotta a szoc. párt vezetőségét, ha kellett, a 'pártfegyelem' egész terrorszervezetével, ha kellett, a rendőrvél akadályozta meg a 'baloldal' erupcióit. Az 1921. júniusi kerületi kongresszuson az ellentétek nyílt kirobbanásra vezettek. A vidék megszervezett földmunkásságának képviselői, a kongresszus pécsi küldötteinek egy nagy része élesen kifakadt Linder mérsékelt, latolgató politikája ellen. Ezen a gyűlésen a 'burzsoáziából hozzánk lezüllött strébernek' apostrofálta az egyik szónok Linder Bélát, aki sápadtan a haragtól még védekezni se tudott. A kétnapos szócseta majdnem verekedéssel végződött. ...A kongresszus pártvezetőséget választott, amely a Linder polgármester mérsékelt politikáját képviselő régi pártvezetőséggel szemben a 'baloldal' pártvezetőségét juttatta a pécs-baranyai szocialista párt élére.”²³

A kongresszus egységes határozatot hozott, amelyben kimondta, hogy a város vezetését a párt irányítja, viszont a pártéletet a városvezetés nem befolyásolhatja. A határozat kérte azt is, hogy az SHS Királyság addig tartsa zálogként megszállva Pécset és Baranyát, amíg Magyarországon legalább olyan demokratikus rendszer nem lesz, mint amilyen Károlyi Mihály kormánya volt. A körülményekre jellemző, hogy a küldöttek

²²Bécsi Magyar Újság, 1920. december 12. Idézi: Duna-völgyi barátságok és viták. (Jászi Oszkár közép-európai dossziéja.) Bp. 1991. Gondolat K. 113. l.

²³Császár Géza: Baranya 1918–1921. Novi Sad, 1921 Gutenberg Nyomdaváll. 85–86. l.

dühödött marakodása közben érkezett a városba az antant főtanácsának rendelete: Pécsét és Baranyát 1921. augusztus 20. és 29. között át kell adni a bevonuló magyar csapatoknak. A városban pánik tört ki, a kiűrités előtt három héttel elindultak a menekülők. Közben augusztus 9-én az antanthatalmak budapesti diplomatái Gosset angol ezredes bevonásával, aki a Baranya-Misszió bizottság vezetője volt, augusztus 18–22 között pontosították a kiűrités végrehajtását. A következő napon Gosset Pécsre érkezett, ahol erre a napra a pécsi szocialista párt általános sztrájkot hirdetett meg, tiltakozásul a magyar csapatok és fővezérük, Horthy Miklós bevonulása ellen. Mintegy harmincezer ember vonult az utcára. A szerb hatóságok azonban még a következő napokban is dezinformálták a lakosságot, mondván, a belgrádi kormánytól nem kaptak utasítást a kiűritésre. A szocialista párt augusztus 14-ére, vasárnapra a Széchenyi téren tiltakozó népgyűlést szervezett a „Horthy-uralomnak Baranyába való bevonulása ellen”. Harmincezer ember gyűlt össze, ahol Petar Dobrović indítványozta: „Jelentse ki a népgyűlés, hogy megalakítja a baranyai szerb-magyar köztársaságot, s azt a SHS védelme alá helyezi!”²⁴ Negyedóránig dörgött az éljenzés, majd Fekete Ferenc javaslatára intéző bizottságot alakítottak, elnökévé Dobrovićot választották. Küldöttséget szerveztek, amely Dobrovićtal az élen felkereste a kormánybiztosságon Rajiç főispánt. Itt bejelentették a Baranya-Bajai Szerb-Magyar Köztársaság megalakulását és kérték, hogy a főispán erről értesítse a belgrádi kormányt. Az intéző bizottság magyar, német és horvát nyelvű kiáltványban adta hírül létrejöttét, s Grosset ezredesnek angol nyelvű memorandumot adott át. Ez többek között kinyilvánította, hogy az újonnan alakult köztársaságot „az SHS-állam fennhatósága és a kisantant védelme alá helyezte” az augusztus 14-i népgyűlés. A köztársaság elnöki posztját a népgyűlés Károlyi Mihálynak ajánlotta föl. Az intézőbizottsághoz üdvözlő táviratokban csatlakozott Szigetvár, Barcs, Siklós, Mohács, Baja és minden nagyobb település a vidéken. A köztársaság kikiáltásának estéjén Petar Dobrović az intéző bizottság két tagjával Belgrádba utazott, hogy az SHS-kormánytól és belgrádi külföldi nagykövetségeknél bejelentsék az új állam megalakulását. Augusztus 16-án a magyar kormány tájékoztatta az angol főbiztost, hogy nem ismeri el a baranyai köztársaságot. Jellemző, hogy a megszálló hatóságok még augusztus 17-i hirdetményükben is azt tudatták a lakossággal Rajiç kormánybiztos aláírásával, hogy „semmilyen kiűritési rendelet ide nem érkezett”. A következő napon – 17-én – a Nagykövetek Konferenciája jegyzékben tiltakozik Belgrádnál a kiűrités halogatása miatt. Közben azonban hajnalban mintegy negyven vagonból álló vonatszerelvény indult útnak Eszék felé a szerb városparancsnokság és hivatalnokai ingóságaival. Két nap múlva már plakátok jelentik a város lakosságának a szerb megszálló hatóságok kivonulását, mert a Péter király halála utáni bizonytalan helyzetben Belgrád már nem vállalta a halogatással járó bonyodalmakat. Néhány nap alatt a vidékről közel húszezren menekültek a közeli Eszékre, illetve Szlavóniába. A katonai alakulatok bevonulását rendkívüli biztonsági intézkedések előzték meg, kihirdették a statáriumot. Augusztus 22-én

²⁴U. o. 96. l.

hajnaltól több hullámban érkeztek a magyar csapatok Pécsre, élükön Soós altábornaggyal, az antant tisztjeinek kíséretében. Előző éjjel – 20-áról 21-ére virradóra – a magyar hadsereg Újszegedre is bevonult. Ezzel valósággá vált a Trianonban kijelölt magyar-jugoszláv határ vonal.

A négy határrendező bizottság 1921 nyarán kezdte a munkáját, és a terepen állapították meg a két országot ténylegesen elválasztó vonalat. A román határ megállapításánál kialakult gyakorlatot a jugoszláv is követte, a Szövetségi Katonai Bizottság úgy rögzítette a határt, hogy ahol községeket vágott ketté, ott azt általában kitolta a falu határára. Így az adott település teljes egészében Magyarországhoz, illetve Jugoszláviához került.

A délvidéki jugoszláv uralom harmadik esztendejében, 1921. szeptember 19–20-án a Vend-vidéket, mai szóhasználattal a Mura-vidéket keresi fel a Határmegállapító Bizottság. A vidék népe magyar zászlókkal és magyar kokárdákkal vonult föl arra az útvonalra, amelyen a bizottság autói elrobognak. A kocsisort sok helyen megállították, elénekelték a magyar Himnuszt, éltették Magyarországot, s csak azután nyitottak utat. „Cree ezredes, a Határmegállapító Bizottság vezetője is megemlékszik a Nagykövetek Tanácsához intézett jelentésében e megrázó erejű tüntetésről. E tüntetések hatása alatt hozta meg a Határmegállapító Bizottság határozatát, amely a Vendség (t. i. a Muravidék, vagyis a Lendva folyócska völgye) számára új határkitűzést javasolt. A jugoszláv kormány azonban ezt sem fogadta el. A tüntetéseknek az lett a szomorú következménye, hogy a jugoszláv hatóságok sorbavették a vend községeket, és akikre gyanújuk volt: férfiakat, asszonyokat, ifjakat és leányokat elfogtak és börtönbe hurcoltak. Mura-szombat és Marburg börtönei és kaszárnyái megteltek az elfogottakkal. A magyar kormány, továbbá Cree ezredes és a Nagykövetek Tanácsa is közbevetette magát kiszabadításuk érdekében.”²⁵

A következő években a vend, vagyis szlovén és magyar nemzetiségű újoncok, amikor a jugoszláv ezredektől megkapták a katonai behívóparancsaikat, nem a kijelölt kaszárnyába vonultak be, hanem – átszökve a határon – Körmenten, Szombathelyen, Zalaegerszegen, Nagykanizsán a magyar csapattesteknél jelentkeztek katonai szolgálatra. Az Amerikai Egyesült Államokba szakadt muravidéki vendek és magyarok is számos jelét adták ez időben a Magyarországhoz való ragaszkodásuknak. Gyűléseket tartottak, táviratokkal fordultak az antant Legfelsőbb Tanácsához és az USA kormányához, követelve a Mura-vidék visszacsatolását Magyarországhoz. Akcióik hatástalannak maradtak.

²⁵Fall Endre i. m. 62. l.